

Bojan Balkovec

VPLIV VOLILNE ZAKONODAJE NA IZIDE PARLAMENTARNIH VOLITEV V NARODNO SKUPŠČINO LETA 1920 IN 1923*

I

V času kraljevine SHS sta za volitve v narodno skupščino veljala dva volilna zakona. Prvi zakon je bil sprejet 2. 9. 1920 in je veljal le za volitve v konstituantno 28. novembra 1920. Drugi zakon pa je bil Zakon o izpremembah zakona, po katerem so se vršile volitve dne 28. novembra 1920, izglasovan v narodni skupščini 21. junija 1922. Ta zakon je bil osnova za volitve 1923, 1925 in 1927.

Poglejmo si posamezne določbe obeh zakonov, ki so bistveno vplivale na rezultate volitev. Pri tem se bomo omejili le na način razdeljevanja mandatov in na razmerje med številom prebivalcev in poslancev. Posredno se bomo dotaknili tudi problema velikosti volilnih okrožij.

Zakon iz leta 1920 je uvedel splošno volilno pravico, vendar pa je potrebno poudariti, da je bila to le moška splošna volilna pravica. Kljub nekaterim zahtevam ženske niso dobile volilne pravice.¹ Starostna meja za aktivno volilno pravico je bila 21 let. V volilne imenike so vpisali vse, ki so do dneva, ko so začeli sestavljati imenike, dopolnili zahtevanih 21 let. Pogoji za vpis je bilo tudi državljanstvo Kraljevine SHS. Ker pa do takrat še ni bil sprejet zakon o državljanstvu, je moral volilni zakon opredeliti pojem državljanstva Kraljevine SHS. Državljanji Kraljevine SHS so bili državljani Kraljevine Srbije in Kraljevine Črne Gore pred 1. decembrom 1918 in tisti, ki so imeli državljanstvo v Hrvatski, Slavoniji in Dalmaciji, pripadništvo v Bosni in Hercegovini ali domovinsko pravico (pristojnost) v občinah v drugih deželah, ki so se združile v novo državo (do 1. decembra 1918). Kot državljane so smatrali tudi tiste »Slovane po plemenu in jeziku«, ki so se do začetka sestavljanja volilnih imenikov stalno naselili v katerikoli občini v Kraljevini SHS (ruski emigranti). Volilne pravice niso imeli prebivalci, ki so imeli pravico do opcije v Nemčijo, Avstrijo in Madžarsko. Prav tako niso imeli volilne pravice tisti, ki so se izselili iz Makedonije pred novembrom 1915 in so bili turški podaniki. Aktivni oficirji in vojaki pod zastavo tudi niso imeli volilne pravice. Edini cenzus je bila določba o šestmesečnem bivanju v občini kot pogoju za vpis v volilni imenik.² Pasivno volilno pravico so imele osebe z aktivno volilno pravico, ki so bile starejše od 25 let. Pogoji so bili pismenost, državljanstvo in desetletna stalna naseljenost na ozemlju Kraljevine SHS. Omejitve so bile za uradnike, ki so lahko obdržali mandat ali pa službo. Policijski uradniki sploh niso smeli

* Razprava je nastala na osnovi avtorjeve diplomske naloge, izdelane pod mentorstvom prof. dr. M. Stiplovskega. Za pomoč in nasvete pri nastanku razprave se zahvaljujem prof. dr. V. Meliku.

¹ Glavni viri in literatura: Stenografske beleške privremenog narodnog predstavništva Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca; Volilni red za Ustavotvorno skupščino Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev; Zakon o izpremembah zakona, po katerem so se izvršile volitve dne 28. novembra 1920; Statistički pregled izbora narodnih poslanika za Ustavotvorno skupščinu Kraljevine SHS, izvršenih na dan 28. novembra 1920. godine; Laza Kostić: Statistika izbora narodnih poslanika Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca održanih 18. 3. 1923; (Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1962/1); V. Melik: Izidi volitev v konstituanto leta 1920; B. Gligorijević: Parlament i političke stranke u Jugoslaviji 1919—1929. — Posebej o ženski volilni pravici: Gligorijević str. 69, Stenografske beleške V, str. 61 (govor J. Hohnjeca).

² Volilni red, člen 9, 10, 20; vojaki pod zastavo so imeli volilno pravico, le izbrabiti je niso smeli.

kandidirati, sodniki pa niso smeli kandidirati v okrožju, kjer so službovali. Ministri in profesorji pravne fakultete so lahko obdržali mandat in službo.³

Osnovne volilne enote so bila okrožja. Ta pa niso bila povsod enako velika. V delih, ki so spadali pred 1. decembrom 1918 v Avstro-Ogrsko, so bila okrožja večja, v ostalih pa manjša. Država je bila razdeljena na 56 okrožij. Srbija je bila razdeljena na 18 volilnih okrožij, Kosovo, Metohija in Sandžak na 5 okrožij, Makedonija na 7, Bosna in Hercegovina na 6, Črna Gora v mejah pred balkanskimi vojnami je bila eno okrožje, Dalmacija je imela 2 okrožji, Hrvatska-Slavonija 9, Vojvodina (točneje Banat, Bačka, Baranja) 5 in Slovenija 3. Tako je bilo v delih, ki so spadali v Avstro-Ogrsko, skupno 25 okrožij, v Srbiji, na Kosovu, v Makedoniji in Črni Gori pa 31. Volilna okrožja so bila v Srbiji, na Kosovu, v Makedoniji in Črni Gori z nekaj izjemami enaka upravnim okrožjem. Izjeme so bila upravna okrožja Prijepolje, Berane, Pljevlja in Bijelo Polje, ki so bila skupaj eno volilno okrožje. Prav tako sta upravni okrožji Zvečane in Raška sestavljali eno volilno okrožje. Na Hrvaškem in v Slavoniji so bila volilna okrožja enaka županijam. Međimurje je bilo pridruženo županiji Varaždin, Istra pa Reško-modruški županiji. V Bosni in Hercegovini so bila volilna okrožja enaka upravnim. V Sloveniji, Vojvodini in Dalmaciji so meje volilnih okrožij naslonili na meje sodnih okrožij. Območje okrožnih sodišč Kotor, Dubrovnik in Split je bilo eno volilno okrožje, drugo pa območje okrožnih sodišč Zadar in Šibenik. Banat je bil razdeljen na dve volilni okrožji. Eno je bilo območje sodnega stola v Vel. Kikindi in sodnega stola v Vel. Bečkereku, drugo pa območje sodnih stolov v Pančevu in v Beli Crkvi. Bačka z Baranjo je bila razdeljena na tri volilna okrožja. Prvo je bilo na območju sodnega stola Novi Sad, drugo na območju sodnega stola Subotica. Področje Somborja in Baranje je bilo tretje okrožje. Območje okrožnega sodišča Maribor in Celje s Prekmurjem in delom Koroške je bilo eno okrožje. Drugo volilno okrožje v Sloveniji je bilo območje deželnega sodišča v Ljubljani in okrožnega sodišča v Novem mestu, z Goriško in ostalim delom Koroške (zakon je bil sprejet pred koroškim plebiscitom in pogodbo v Rapallu!), tretje okrožje pa je bilo mesto Ljubljana.⁴ Največ debate v zvezi z zgornjo razdelitvijo je bilo zaradi delitve Vojvodine, pa tudi Slovenije, saj je npr. Milan Korun zahteval enotno volilno okrožje za Slovenijo.⁵ Precej hude krvi je bilo tudi zaradi Beograda, Zagreba in Ljubljane, ki so bila volilna okrožja zase in so volila več poslancev, kakor pa jim je šlo po številu prebivalcev: Beograd 6, Zagreb 5, Ljubljana 4, imela pa bi pravico le na 3, 2, 1. Postavljale so se zahteve, da bi volila zase, ločena od okolice, še druga glavna mesta.⁶

Razmerje med številom prebivalcev v volilnem okrožju in enim poslancem je bilo 1:30000, na vsakih 30.000 prebivalcev je prišel en mandat, na ostanek nad 17.000 pa še dodaten mandat. Vlada je bila v predlogu zakona predlagala razmerje 1:40000, opozicija v Začasnem narodnem predstavništvu pa 1:20000. Vlada in opozicija sta se srečali na sredini. Za ugotavljanje števila prebivalcev so bili merodajni rezultati popisa prebivalcev leta 1910.⁷

Poslanski mandati so se delili na navadne in kvalificirane. Za kvalificirane mandate je bil pogoj, da so kandidati končali fakulteto ali kakšno drugo višjo strokovno šolo v rangu fakultete. 14. člen volilnega zakona pravi: »Volilna okrožja, ki volijo več nego 4 poslance s splošnimi pogoji, morajo imeti na kandidatnih listah toliko kandidatov s temi posebnimi pogoji, kolikorkrat se nahaja število štiri v številu poslancev s splošnimi pogoji, ki jih volijo ta okrožja.« Državni odbor, ki je 6. oktobra 1920 predpisal razdelitev števila poslanskih

³ Volilni red, člen 15 in 17.

⁴ Isto, člen 4.

⁵ Stenografske beleške V, str. 19 (govor M. Koruna).

⁶ Pri izdelavi volilnega zakona so se oprali na srbski volilni zakon iz leta 1890. Ta je mesta izločil iz vaše okolice. Vzrok tej ločitvi je bila bojazan, da bi kmečki volilci v enotnem okrožju preglasovali mestne.

⁷ Stenografske beleške V, str. 27 ss (razprava o 5. členu).

mest, je to formulacijo realiziral tako, da je s štiri delil celotno število poslancev in tako (ne)hote povečal število kvalificiranih mandatov.

Kandidatno listo je lahko v volilnem okrožju vložilo 100 podpisanih volilcev. Na listi so morali biti najprej navedeni kandidati za poslanska mesta s splošnimi pogoji, nato pa kandidati za poslance s posebnimi pogoji in za slednje še njihovi namestniki. Obeh vrst poslanskih kandidatov je moralo biti toliko, kot jih je dotično okrožje volilo.

Za konec tega kratkega prikaza volilnega zakona si pogledjmo še element, ki je najbolj vplival na rezultate, to je, način razdeljevanja mandatov. Delili so jih po Harejevem sistemu, posebej za navadna in posebej za kvalificirana mesta.⁸ Za primer si oglejmo rezultate v volilnem okrožju Ljubljana—Novo mesto. To okrožje je volilo 15 poslancev, 12 z navadnimi pogoji in 3 s posebnimi. Posamezne volilne liste so dobile naslednje število glasov:

(SLS) klerikalci	28.268
(NSS) kmetijci	15.641
(SKS) demokrati	4.500
(JDS) komunisti	9.142
(KPJ) narodni socialisti	2.633
(JSDS) socialdemokrati	7.134

Skupno število oddanih glasov (67.318) delimo z 12 (toliko je navadnih mandatov) in dobimo količnik (67.318 : 12 = 5610). Nato delimo število glasov posameznih list s količnikom:

klerikalci	28.268 : 5610 = 5 + ostanek 218
kmetijci	15.641 : 5610 = 2 + ostanek 4421
komunisti	9.142 : 5610 = 1 + ostanek 3532
socialdemokrati	7.134 : 5610 = 1 + ostanek 1524
demokrati	4.500 : 5610 = 0 + ostanek 4500
narodni socialisti	2.633 : 5610 = 0 + ostanek 2633

Z deljenjem s količnikom smo razdelili 9 mandatov. Preostale mandate razdelimo tako, da upoštevamo ostanke, od največjega do najmanjšega. Tako dobijo en mandat demokrati (ostanek 4500), enega dodatnega kmetijci (ostanek 4421) in enega dodatnega komunisti (ostanek 3532). Na ta način smo razdelili vse navadne mandate. Na enak način razdelimo tudi 3 kvalificirane mandate. Te dobijo klerikalci, kmetijci in komunisti, vsak po enega. Količnik je bil tu 22.439 (67.318 : 3). Presegli so ga le klerikalci, kmetijci in komunisti pa so imeli največji ostanek. Od vseh 15 mandatov so torej dobili klerikalci 6 poslancev, kmetijci 4, komunisti 3, socialni demokrati in demokrati pa po enega.

Kot smo že rekli, je zgoraj prikazani zakon veljal le za volitve v Konstituantno. Za parlamentarne volitve 1923, 1925 in 1927 je veljal spremenjen zakon. Ta je ohranil volilna okrožja, kot so bila v zakonu iz leta 1920. Prav tako so bile ohranjene volilne liste. Kljub temu, da je bil 31. januarja 1921 izveden nov popis prebivalstva, je bil temelj za ugotavljanje števila prebivalcev v okrožjih še vedno popis iz leta 1910. Ženske so še vedno ostale brez volilne pravice. Spremembe so bile naslednje. Uvedli so sreske (mi bi rekli okrajne) kandidate. Vsak srez je moral imeti svojega kandidata (izjemoma dva sreza enega kandidata), srezov in sreskih kandidatov pa je moralo biti toliko, kolikor poslancev je volilo okrožje. Sreski kandidati so morali imeti namestnike. Nosilec liste v okrožju ni smel biti sreski kandidat in ni smel imeti namestnika. Na vsakih 40.000 prebivalcev v okrožju se je volil 1 poslanec (ostanek nad 25.000 je dajal dodaten mandat), kar je pomenilo zmanjšanje števila poslancev. Kvalificiranih poslancev ni bilo več. Odpadli so po prebivalstvu ne-

⁸ Volilni red, člen 80 (Harejev sistem).

zasluženi poslanci glavnih treh mest. Starostna meja za pridobitev pasivne volilne pravice je bila prestavljena s 25 na 30 let starosti, dodana pa je bila tudi zahteva po znanju službenega jezika (srbsko-hrvatsko-slovenski jezik). Nov je bil tudi način delitve mandatov, kar je imelo poleg zvišanega razmerja (1:40000) največje posledice. Uveden je bil splošni količnik, ki ga lahko kot Ladislav Polić imenujemo izločilni (eliminatorski) količnik, saj je odločal, ali bo lista sodelovala pri delitvi mandatov ali ne. Količnik se je izračunaval tako, da se je število oddanih glasov v okrožju delilo s številom poslancev, ki jih je to okrožje volilo, povečanim za eno. Pri delitvi mandatov so nato sodelovale le liste, ki so dobile več glasov kot je znašal količnik. Do mandatov so lahko prišle šibkejšje stranke le v okrožjih, kjer so volili več kot 6 oziroma 9 poslancev. Če je v okrožju, ki je volilo 6 in več poslancev, dobila več glasov kot je znašal količnik, le ena lista, je en mandat pripadel najmočnejši med listami, ki niso dosegle količnika. Enako je bilo v okrožjih, ki so volila 9 in več poslancev in sta količnik presegli le dve listi. Mandate listam, ki so presegle količnik, so razdeljevali po d'Hondtovem sistemu. Število glasov vsake liste se je delilo zaporedoma z 1, 2, 3 in tako naprej, mandati pa so se delili po velikosti dobljenih količnikov. Poglejmo si to na primeru okrožja Maribor—Celje, ki je leta 1923 volilo 15 poslancev. Posamezne liste so dobile naslednje število glasov:

demokrati	5.169
klerikalci	56.665
republikanci	1.461
kmetijci	4.553
komunisti	5.734
Nemci	5.981
radičevci	10.186
socialisti	4.280
narodni socialisti	2.090
radikali	1.365
skupaj	97.484

Izločilni količnik je $97.484 : (15 + 1) = 6093$. Samo klerikalci in radičevci so dobili več glasov. Ker pa je okrožje volilo več kot 9 poslancev, količnik pa sta presegli le dve listi, je en mandat dobila nemška lista, ki je imela največ glasov med listami pod količnikom. Ostalih 14 mandatov razdelimo takole:

klerikalci	radičevci
56.665 :	10.186 :
:1 = 56.665 1. mandat	:1 = 10.186 6. mandat
:2 = 28.333 2. mandat	:2 = 5.093 13. mandat
:3 = 18.888 3. mandat	:3 = 3.395
:4 = 14.166 4. mandat	
:5 = 11.333 5. mandat	
:6 = 9.444 7. mandat	
:7 = 8.095 8. mandat	
:8 = 7.083 9. mandat	
:9 = 6.296 10. mandat	
:10 = 5.666 11. mandat	
:11 = 5.151 12. mandat	
:12 = 4.722 14. mandat	
:13 = 4.358	

Tako so dobili klerikalci 12 mandatov, radičevci 2, Nemci pa enega.

II

Namen te razprave ni analiza ali zgodovina volitev, saj so o tem že mnogi pisali, temveč pokazati, kako drugačni bi bili volilni rezultati ob drugačnih volilnih določbah ali ob drugačnih postopkih Državnega odbora. Za to smo iz-

brali nekaj primerov. Oglejmo si najprej zgoraj navedene rezultate volitev v konstituanto leta 1920 v okrožju Ljubljana—Novo mesto. Denimo, da ne bi bilo delitve na 3 kvalificirane in 12 nekvalificiranih mandatov, temveč bi volili le 15 navadnih poslancev. Količnik bi bil v tem primeru $67.318 : 15 = 4487$, klerikalci bi dobili 6 mandatov, kmetijci 3, komunisti 2, socialdemokrati 2 ($1 + 1$ za ostanek 2647), demokrati 1, narodni socialisti 1 (za ostanek 2633). Dva mandata bi bila torej drugače razdeljena. Med močnejšimi strankami, ki so se lahko okoristile s kvalificiranimi mandati, bi imele kmetijska in komunistična po enega poslanca manj, med šibkejšimi pa bi dobila socialnodemokratska enega poslanca več, pa tudi najšibkejši narodni socialisti bi prišli do svojega zastopnika.

Zdaj pa denimo, da bi delili teh 15 mandatov po d'Hondtovem sistemu. V tem primeru bi dobili klerikalci 7 poslancev, kmetijci 4, komunisti 2, socialdemokrati in demokrati pa po enega. Narodni socialisti bi ostali brez mandata, če bi veljal eliminacijski količnik (4207), pa tudi, če bi ne bilo te določbe. Pokaže se nam, da bi bil ta rezultat bližji dejanskemu rezultatu volitev v ustavodajno skupščino z navadnimi in kvalificiranimi mandati (saj bi imeli le klerikalci enega poslanca več, komunisti pa enega manj), kot pa v prejšnjem odstavku prikazani delitvi vseh 15 mandatov po Harejevem sistemu (z drugačno razdelitvijo dveh poslanskih mest).

Večjo veljavo je imel izločilni količnik v okrožju Maribor—Celje pri volitvah leta 1923. Brez njega bi dobili klerikalci samo 11 poslancev, radičevci samo enega, po enega pa poleg Nemcev še komunisti in demokrati. Namesto treh strank bi bilo v parlamentu po d'Hondtovem sistemu brez izločilnega količnika zastopanih v mariborskem okrožju pet strank.

Kakšna pa bi bila delitev mandatov po Harejevem sistemu? Ob 15 navadnih mandatih bi dobili klerikalci 9 poslancev, radičevci, Nemci, komunisti, demokrati, kmetijci in socialisti po enega. Zastopanih bi bilo torej kar sedem strank (od desetih). Nekoliko drugače bi bilo ob sistemu 12 navadnih in 3 kvalificiranih mandatov, kakor je veljal za volitve v konstituanto. Po njem bi dobili klerikalci 9 poslancev (od teh 2 kvalificirana), radičevci 2 (od teh 1 kvalificiranega), Nemci, komunisti, demokrati in kmetijci po enega. Razlika bi bila ena sama: namesto socialista bi bil izvoljen še en radičevci, zastopanih strank pa bi bilo 6, ne sedem.

Delitev po Harejevem sistemu je bila najbližja dejanskemu deležu oddanih glasov, ki so ga dosegle posamezne stranke; z institucijo kvalificiranih poslancev pa so bile oškodovane manjše stranke. D'Hondtov sistem je že sam po sebi favoriziral močnejše stranke, izločilni količnik je bil za manjše stranke še usodnejši. Tako je bila razdelitev mandatov v mariborskem okrožju 1923 kar za dobro četrtino poslanskih mest drugačna od delitve, ki bi jo dal Harejev sistem (brez kvalificiranih mandatov): ob 58 % glasov so dobili klerikalci 80 % poslanskih mest (12), po Hareju bi jih dobili le 9 (60 %); v parlament so prišli le predstavniki treh list, po Hareju bi jih bilo, kakor smo videli, sedem.

III

Najmanj poslancev, po tri, so volila leta 1920 okrožja Rudnik (v Srbiji), Metohija (Kosovo), Bregalnica in Ohrid (Makedonija). V oklepajih navajamo število kvalificiranih mandatov.

V teh malih volilnih okrožjih se je posebej kazal vpliv kvalificiranih poslancev, kot nam to lepo kažejo zgornji primeri. Povsod sta dobili mandate le prva in druga najmočnejša lista, pri tem pa je prva dobila avtomatično k svojemu navadnemu mandatu še kvalificiranega. Tako se je zgodilo, da je lista,

	Glasov	(v %)	Mandatov	(v %)
Rudnik				
demokrati	3.300	34,20	2 (1)	66,66
radikali	3.177	32,92	1	33,33
zemljoradniki	2.102	21,78	—	
komunisti	1.072	11,10	—	
skupaj	9.650	100	3 (1)	100
Metohija				
demokrati II	3.784	35,40	2 (1)	66,66
demokrati I	2.950	27,60	1	33,33
turška organizacija	1.955	18,29	—	
komunisti	1.494	13,98	—	
republikanci	507	4,74	—	
skupaj	10.690	100	3 (1)	100
Bregalnica				
komunisti	5.138	34,08	2 (1)	66,66
turška organizacija	4.139	27,45	1	33,33
republikanci	4.137	27,44	—	
demokrati	1.662	11,02	—	
skupaj	15.076	100	3 (1)	100
Ohrid				
demokrati I	3.752	41,56	2 (1)	66,66
komunisti	2.533	28,06	1	33,33
demokrati II	1.827	20,24	—	
radikali	916	10,15	—	
skupaj	9.028	100	3 (1)	100

ki je dobila tretjino glasov (komunisti v okrožju Bregalnica 34 %), dobila dve tretjini mandatov. Če bi ne bilo ustanove kvalificiranih poslancev in bi bili vsi mandati navadni, bi bili razdeljeni v vsakem okrožju med tri najmočnejše liste — vsaka bi dobila po enega poslanca.

Največ poslancev so volila okrožja Maribor—Celje (21), Zagreb (17), Ljubljana—Novo mesto (15), Srem (14) in Tuzla (14). Največje okrožje je volilo sedemkrat več poslancev kot najmanjše, vendar pa je treba pripomniti, da je bilo mariborskemu okrožju dodeljeno preveč poslanskih mest, ker so računali zraven še v koroškem plebiscitu izgubljeno ozemlje. Za šibkejšje stranke so bila velika okrožja zaradi večjega števila poslanskih mest ugodnejša, vendar so tudi tu lahko vsi njihovi upi padli v vodo, če je najmočnejša lista dobila zelo visok odstotek glasov, če je bilo malih strank veliko in še v drugih primerih. Negativni učinek kvalificiranih mandatov je bil v večjih okrožjih manjši kot v majhnih.

IV

Oglejmo si nekoliko podrobneje volitve leta 1920! V treh slovenskih volilnih okrožjih so izvolili 40 poslancev. Ker je glavni volilni odbor v Mariboru napak preštel glasove v svojem volilnem okrožju, je tudi napak dodelil dvoje poslanskih mest: eno kmetijcu namesto klerikalcu, drugo socialdemokratu namesto komunistu. Leto dni po volitvah je verifikacijski odbor ugotovil pravo število glasov, kar se tiče poslanskih mest pa je popravil stanje le napol: zamenjal je kmetijca s klerikalcem (29. 12. 1921), socialdemokrat Bernot pa je ostal v skupščini vse do njenega razpusta, čeprav njegov mandat nikdar ni bil

verificiran.⁹ Zaradi tega lahko navajamo kar tri različne razporeditve mandatorov: tisto napačno, ki je bila razglašena in je veljala do decembra 1921, tisto, ki je veljala od decembra 1921 do decembra 1922, in pravilno, ki pa ni nikdar veljala. V naslednji tabeli navajamo to zadnjo varianto (A). Glasovom za tri demokratske liste smo prišteli še glasove s to stranko povezane Prekmurske gospodarske stranke. Za primerjavo navajamo, kakšna bi bila razporeditev mandatorov, če ne bi bilo kvalificiranih poslanskih mest (B), in kakšna bi bila po sistemu iz leta 1923 z izločilnim količnikom in po d'Hondtovem računskem postopku (C). Pri primerjanju teh števil nam takoj pade v oči izredno visoko število komunističnih poslancev po pravilnem izračunu volilnih rezultatov in prav tako izredno nizko, kakor bi ga dal sistem iz leta 1923. Komunisti bi dobili po pravilnem izračunu prav toliko mandatorov kot socialni demokrati z mnogo večjim številom glasov, ker je bila Slovenija razdeljena na tri volilna okrožja. V mestu Ljubljana in v ljubljansko-novomeškem okrožju so bili komunisti močnejši od socialistov (10.641 : 8292), kar jim je prineslo 4 mandate (3 v ljubljanskem okrožju, 1 v Ljubljani), socialistom pa le enega (v ljubljanskem okrožju). Ogromna, skoraj štirikratna premoč socialdemokratov v mariborskem okrožju (21.249 : 5648 ali 3,8 : 1) se je v mandatih pokazala le z rezultatom 5 : 2, ker sta obe stranki dobili po en kvalificiran mandat. To je bila posledica že omenjene napake Državnega odbora pri delitvi mandatorov na navadne in kvalificirane. Za okrožje Maribor—Celje je predpisal, da voli 16 navdanih in 5 kvalificiranih poslancev, pravilno pa bi moralo voliti 17 navdanih in 4 kvalificirane poslance. Kmetijci bi imeli 5 mandatorov namesto 4, komunisti le enega namesto dveh. D'Hondtov sistem z izločilnim količnikom bi dal v mariborskem volilnem okrožju socialdemokratu 6 mandatorov, komunistu pa le enega, v Ljubljani bi zaradi izločilnega količnika vsi štirje mandati pripadli demokratu. Komunisti bi torej imeli vsega 3 poslance, demokrati ob manjšem številu glasov pa zaradi Ljubljane 5. Vsak volilni sistem je imel poleg glavnega namena (upoštevanje proporca, krepitev močnejših strank ali kaj drugega) v vsakem volilnem okrožju še posebne muhe, ki so zadele zdaj te zdej ono stranko.

	Glasov	(v %)	mandatorov	A		B		C	
				(v %)	mandatorov	(v %)	mandatorov	(v %)	mandatorov
klerikalci	58.971	37,3	15 (3)	37,5	14	35,00	16	40,00	
kmetijci	33.010	20,9	8 (2)	20	7	17,50	9	22,50	
socialdem.	29.541	18,7	6 (1)	15	7	17,50	7	14,50	
komunisti	16.289	10,3	6 (2)	15	5	12,50	3	7,50	
demokrati	14.248	9	3	7,5	4	10,00	5	12,50	
narodni soc.	6.186	3,9	2	5	3	7,50	—		
skupno	158.245	100	40 (8)	100	40	100	40	100	

Slovenija je imela 1910 1.063.767 prebivalcev, kar bi dalo 35 poslancev, 5 manj kot pa je bilo izvoljenih. Dva sta bila manj, ker so računali preveliko ozemlje, tri preveč pa so volili v mestu Ljubljani kot privilegiranem glavnem mestu. Če bi bila vsa Slovenija eno samo volilno okrožje, bi se pokazal boljši proporc, tudi ob sistemu kvalificiranih poslancev. To nam kaže naslednja tabela:

⁹ Melik, str. 8—9.

	Mandatov	(v %)
klerikalci	13 (3)	37,14
kmetijci	7 (1)	20,00
socialdemokrati	6 (1)	17,14
komunisti	4 (1)	11,43
demokrati	4 (1)	11,43
narodni socialisti	1	2,86
skupaj	35 (7)	100

Zdaj bomo prikazali rezultate še za državo kot celoto. Najprej si bomo v tabeli pogledali rezultate volitev po pravem številu glasov in po pravilni, a ne uresničeni varianti (A), nato rezultate, kakršni bi bili, če Državni odbor ne bi napak delil kvalificiranih mandatov (B), nazadnje pa rezultate, ki bi jih dale volitve brez ustanove kvalificiranih mandatov (C). Upoštevali bomo le tiste stranke in liste, ki so osvojile vsaj en mandat. V oklepajih so kvalificirani mandati. (Tabela na strani 441.)

Državni odbor je povečal število kvalificiranih mandatov za 20. To je bilo le 5 % vseh mandatov, vendar pa je teh 20 mandatov povečalo število kvalificiranih mandatov za celih 29 %. V prvem poglavju smo povedali, zakaj je prišlo do napake. Državni odbor je skupno število mandatov v okrožju delil s štiri namesto s pet. Razumljivo je, da je do napak prihajalo le v večjih okrožjih. V Srbiji, kjer so bila okrožja najmanjša, so bile napake le na treh mestih, v Makedoniji na enem, v Vojvodini na 4, v Bosni na 5, v Hrvatski-Slavoniji na 6 in v Sloveniji na enem mestu. S svojo napako je odbor povzročil razliko v številu mandatov kar pri desetih strankah. Brez nje bi imeli komunisti 3 poslance več, razlika med številom radikalnih in demokratskih poslancev pa bi se povečala s treh na sedem (96 : 93, brez napake 98 : 91).

Stranke delimo po velikosti seveda lahko po različnih kriterijih. Tu štejemo med velike stranke tiste, ki so na volitvah v konstituanto dobile več kot 10 % glasov, torej demokrate, radikale, radičevce in komuniste. Kot srednje stranke bi lahko označili onih osem, ki so dobile od 7 do 2 % glasov, vse ostale, z deležem pod 2 %, pa kot male stranke. Velike stranke so dobile 66 % glasov in 71 % mandatov, srednje 27 % glasov in 24 % mandatov, male pa 7 % glasov in 5 % mandatov. Če bi Državni odbor prav računal kvalificirane mandate, bi bile velike stranke še na boljšem, saj bi dobile 72 % mandatov, če pa bi kvalificiranih mandatov sploh ne bilo, bi dobile velike stranke le 70 % mandatov, male pa 6 %. V številkah:

	A	B	C
velike stranke	298	300	295
srednje stranke	99	98	99
male stranke	22	21	25
skupaj	419	419	419

Naslednje primerjave nam kažejo razporeditev mandatov, kakršna bi nastala, če bi bila volilna okrožja enaka tedanjim pokrajinskim enotam (Slovenija, Hrvatska in Slavonija, Dalmacija, Bosna in Hercegovina, Banat-Bačka-Baranja, Srbija, Makedonija, Kosovo z Metohijo in Sandžakom, Črna gora), najprej z razdelitvijo na navadne in kvalificirane poslance (A), nato brez kvalificiranih poslancev (B), potem pa razporeditev, ki bi nastala, če bi bila vsa država eno samo volilno okrožje, spet najprej z navadnimi in kvalificiranimi poslanci (C), nato pa brez kvalificiranih (D). Na koncu naj prikažemo še razporeditev mandatov, do katere bi prišlo, če bi bila okrožja taka kakor so bila, mesta pa deljena po sistemu iz leta 1923 (izločilni količnik in d'Hondtov postopek) (E). (Tabela na strani 442.)

	Stevilo glasov	delež v %	A		B		C	
			mandatov	(v %)	mandatov	(v %)	mandatov	(v %)
demokrati	317.478	19,75	93 (19)	22,20	91 (14)	21,72	91	21,72
radikali	312.944	19,47	96 (23)	22,91	98 (20)	23,39	94	22,43
radićevci	230.590	14,35	50 (12)	11,93	49 (9)	11,69	47	11,22
komunisti	198.376	12,34	59 (11)	14,08	62 (9)	14,80	63	15,04
muslimani	110.895	6,90	24 (6)	5,73	24 (6)	5,73	22	5,25
slovenski klerikalci	58.971	3,67	15 (3)	3,58	15 (3)	3,58	14	3,34
Savez težaka (BiH)	54.506	3,39	12 (3)	2,86	10 (1)	2,39	10	2,39
zemljoradniki	49.212	3,06	15 (1)	3,58	15	3,58	18	4,30
Hrvatska pučka stranka	47.148	2,93	9 (2)	2,15	10 (1)	2,39	11	2,63
socialdemokrati	46.792	2,91	9 (2)	2,15	10 (1)	2,39	10	2,39
Hrvatska težačka stranka (BiH)	38.400	2,39	7 (1)	1,67	5	1,19	7	1,67
slovenski kmetijci	33.010	2,05	8 (2)	1,91	9 (2)	2,15	7	1,67
Hrvatska zajednica	25.867	1,61	4	0,95	4	0,95	6	1,43
srbski republikanci	18.136	1,13	3 (1)	0,72	3 (1)	0,72	4	0,95
frankovci	10.880	0,68	2	0,48	2	0,48	2	0,48
dalmatinski Težački savez	10.636	0,66	3 (1)	0,72	3 (1)	0,72	2	0,48
narodni socialisti	6.186	0,38	2	0,48	2	0,48	3	0,72
Bunjevci	5.155	0,32	4 (1)	0,95	3	0,72	4	0,95
srbski liberalci	5.061	0,31	1	0,24	1	0,24	1	0,24
Cenan Zija	4.158	0,26	1	0,24	1	0,24	1	0,24
Trumbić	3.196	0,20	1	0,24	1	0,24	1	0,24
Piletić	2.405	0,15	1	0,24	1	0,24	1	0,24
			419 (88)		419 (88)		419	

	A		B		C		D		E	
	mandatov	(v %)	mandatov	(v %)	mandatov	(v %)	mandatov	(v %)	mandatov	(v %)
demokrati	91 (17)	22,03	93	22,52	84 (17)	19,86	83	19,62	96	22,91
radikalni	93 (18)	22,52	91	22,03	82 (16)	19,39	82	19,39	103	24,58
radicevci	48 (10)	11,62	48	11,62	61 (12)	14,42	60	14,18	52	12,41
komunisti	56 (11)	13,56	58	14,04	52 (10)	12,29	52	12,29	54	12,89
muslimani	21 (4)	5,08	21	5,08	29 (6)	6,86	29	6,86	28	6,68
slovenski klerikalci	13 (3)	3,15	13	3,15	15 (3)	3,55	16	3,78	16	3,82
Savez težaka (BiH)	11 (2)	2,66	11	2,66	15 (3)	3,55	14	3,31	11	2,63
zemljoradniki	15 (3)	3,63	15	3,63	13 (3)	3,07	13	3,07	12	2,86
Hrvatska pučka stranka	10 (3)	2,42	9	2,18	13 (3)	3,07	12	2,84	6	1,43
socialdemokrati	12 (2)	2,91	13	3,15	10 (2)	2,36	10	2,36	7	1,67
Hrv. težačka stranka (BiH)	7 (1)	1,69	7	1,69	9 (2)	2,13	9	2,13	9	2,15
slovenski kmetijci	7 (1)	1,69	7	1,69	7 (1)	1,65	7	1,65	4	0,95
Hrvatska zajednica	6 (1)	1,45	6	1,45	5 (1)	1,18	5	1,18	3	0,72
srbjski republikanci	6 (2)	1,45	6	1,45	3 (1)	0,71	3	0,71	2	0,48
frankovci	2	0,48	2	0,48	3 (1)	0,71	3	0,71	3	0,72
dalmatinski Težački savez	3 (1)	0,73	2	0,48	1	0,24	2	0,47	—	—
narodni socialisti	1	0,24	1	0,24	1	0,24	2	0,47	3	0,72
Bunjevci	3 (1)	0,73	3	0,73	1	0,24	2	0,47	—	—
srbjski liberalci	1	0,24	1	0,24	1	0,24	1	0,24	—	—
Cenan Zija	1	0,24	1	0,24	1	0,24	1	0,24	1	0,24
Trumbić	1	0,24	1	0,24	1	0,24	1	0,24	—	—
Piletić	1	0,24	1	0,24	1	0,24	1	0,24	—	—
druge male skupine	4	0,97	3	0,73	3	0,73	5	1,18	—	—
kupaj	413 (80)	100	413	100	423 (84)	100	423	100	419	100

V debatah ob sprejemanju volilnega zakona so nekateri poslanci, tako Korun, Korač, Prodanović zahtevali velika volilna okrožja, češ da bi le taka omogočala boljši proporc. Korač je v medključu ob Prodanovičevi razpravi dejal, da bi bil najboljši proporc zagotovljen, če bi bila vsa država eno samo volilno okrožje.¹⁰ Po številu prebivalstva v pokrajinah urejena razporeditev mandatov bi dala nekaj drugačno število poslancev. Odpadlo bi previsoko zastopstvo glavnih mest Beograda, Zagreba in Ljubljane. Slovenija bi imela 35 poslancev (imela jih je 40), Hrvatska-Slavonija 91 (93), Bosna in Hercegovina 64 (63), Bačka, Banat, Baranja 45 (44), Srbija 100 (103), Kosovo z Metohijo in Sandžakom 24 (22), Makedonija, Dalmacija in Črna gora pa bi imele enako število poslancev (33, 11, 10). Na vso državo bi prišlo 413 mandatov (6 manj kot pri pravih volitvah). Od skupin, ki niso prišle v ustavodajno skupščino, bi dobile po en mandat še Srpska ratniška stranka (Srbija), Srpska narodna organizacija (BiH), Seljački savez (HiS) in lista Ljubomira Lotića. Male stranke bi imele torej več zastopnikov, velike pa nekaj manj (288 ob ustanovi kvalificiranih poslancev in brez njih 290). Če ne bi bilo kvalificiranih poslanskih mest, bi bili demokrati tudi po številu glasov, ne le poslancev, najmočnejša stranka v državi.

Če bi bila vsa država eno samo volilno okrožje, bi štela skupščina 423 poslancev. Najmočnejši bi bili demokrati. Edino v taki ureditvi bi demokrati, radikali in komunisti ne bili nadpovprečno zastopani, kakor so bili v vseh variantah, ki smo jih doslej videli. Edino v taki ureditvi bi radičevci ne bili podpovprečno zastopani. Edino ta ureditev bi res odgovarjala številu glasov. Razporeditev po velikosti strank bi bila naslednja:

	Glasov (%)		C		D
			(%)		(%)
velike stranke	66	279	66	277	65
srednje stranke	27	117	28	115	27
male stranke	7	27	6	31	7

Kvalificirani mandati, ki so v majhnih okrožjih krepko pomagali močnim strankam, bi v sistemu enega samega volilnega okrožja izgubili velik del svoje poglobitve naloge.

Slika ustavodajne skupščine, kakršna bi bila ob istih volilnih okrožjih, kakor so bila 1920, a s postopkom dodeljevanja mandatov iz leta 1923, z izločilnim količnikom in d'Hondtovim postopkom, bi bila posebej v korist radikalom, ki bi dobili ob 19 % glasov kar 25 % poslancev. Velike stranke bi bile bolj favorizirane, male pa bolj oškodovane kot po sistemu iz leta 1920 s kvalificiranimi mandati. Le poglejmo:

	Glasov (%)	Sistem 1920		Sistem 1923	
			(%)		(%)
velike stranke	66	298	71	305	73
srednje stranke	27	99	24	98	23
male stranke	7	22	5	16	4

V

Oglejmo si zdaj še volitve leta 1923! Zaradi spremenjenega razmerja med številom prebivalcev in poslanskih mest se je število poslancev v Sloveniji zmanjšalo na 26. Razpredelnica nam kaže v stolpcu A prave volilne rezultate,

¹⁰ Stenografske beleške, 101. seja.

v stolpcu B razdelitev mandatov, če bi bila Slovenija v celoti eno volilno okrožje, v stolpcu C rezultate po sistemu iz leta 1920 (s kvalificiranimi poslanci v oklepaju, 3 okrožja).

	Glasov	(v %)	A	(v %)	B	(v %)	C	(v %)
klerikalci	107.976	60,46	21	80,77	19	73,08	16 (4)	61,54
demokrati	14.660	8,21	1	3,85	2	7,69	3	11,54
komunisti	13.308	7,45	—	—	2	7,69	2	7,69
kmetijci	11.023	6,17	1	3,85	1	3,85	2	7,69
radičevci	10.186	5,70	2	7,69	1	3,85	2 (1)	7,69
Nemci	5.981	3,35	1	3,85	1	3,85	1	3,85
socialdemokrati	5.723	3,20	—	—	—	—	—	—
nar. socialisti	3.901	2,18	—	—	—	—	—	—
radikali	3.491	1,95	—	—	—	—	—	—
slov. republikanci	1.461	0,82	—	—	—	—	—	—
Slov. nar. stranka	875	0,49	—	—	—	—	—	—
Skupaj	178.585	100	26	100	26	100	26 (5)	100

Klerikalci kot najmočnejša stranka so ob izločilnem količniku dobili več mandatov kakor bi jim jih šlo po številu glasov. Le po sistemu, kakršen je bil leta 1920, bi imeli odgovarjajoče število poslancev.

Naslednja tabela kaže rezultate za vso državo. V stolpcu A so uradni rezultati volitev, v stolpcu B rezultati, ki bi bili doseženi, če bi bila vsaka tedanja pokrajina eno volilno okrožje, v stolpcu C rezultati po sistemu iz leta 1920, v stolpcih D in E rezultati, kakor bi veljali, če bi bila vsa država eno volilno okrožje, v stolpcu D po sistemu iz leta 1923, v stolpcu E pa po sistemu iz leta 1920. (Tabela na strani 445.)

Izločilni količnik je znašal v okrožjih, ki so volila dva poslanca, dve tretjini oddanih glasov. Manjšim strankam je to avtomatično preprečevalo uspeh. Takšna majhna okrožja so prevladovala v Srbiji, na Kosovu s Sandžakom in v Makedoniji. V mariborskem okrožju, ki je bilo največje v državi, je znašal eliminacijski količnik le 1/16 oddanih glasov. Podobno je bil majhen tudi v ostalih predelih bivše Avstro-Ogrske. Tako so imele tu manjše stranke vsaj teoretično večje možnosti za doseg mandata, v praksi pa jim je to največkrat preprečila izredno visoka premoč pristašev Korošca, Radića in Spaha. Tudi del 80. člena zakona, ki govori o okrožjih s 6 ali 9 poslanci, ni imel učinkov. V 26 okrožjih je obstajala teoretična možnost za uporabo te določbe, izrabljena pa je bila le v šestih: Maribor—Celje (izkoristili so jo Nemci), Ljubljana—Novo mesto (izkoristili so jo kmetijci), Bjelovar—Križevci, Varaždin in Srem (povsod so jo izkoristili demokrati), ter Zagreb (izkoristili so jo radikali). Razlike v številu mandatov med stolpcema A in B, med okrožji, kakor so bila, in po krajinami kot volilnimi enotami, so bile velike, pri radikalih 17, demokratih 12, zemljoradnikih 11 mandatov. Mnogo večje so bile v deželah z malimi okrožji. V ostalih delih države je prišlo do sprememb največkrat le zaradi ublažitve velike prednosti, ki jo je v okrožjih imela najmočnejša stranka, v Sloveniji klerikalci, na Hrvaškem z Dalmacijo radičevci, v Bosni pa muslimani Mehmeda Spaha.

Naslednja primerjava nam kaže za iste primere razmerje med mandati velikih (radikali, radičevci, demokrati), srednjih (zemljoradniki, muslimani, klerikalci, Džemijet) in malih strank. Pokaže nam, kako zelo je volilni sistem leta 1923 z izločilnim količnikom favoriziral velike stranke, ki so ob 66 % glasov dobile 73 % poslancev, in »zatiral« male, ki so ob 14 % glasov dobile 6 % poslancev. Razmerju glasov bi od tu navedenih primerjav najbolj ustrezalo celotno državno ozemlje kot eno samo volilno okrožje in način delitve mandatov, kakor je bil leta 1920.

	Glasov	(v %)	A		B		C		D		E	
			(v %)		(v %)		(v %)		(v %)		(v %)	
radikali*	562.213	25,82	108	34,62	91	28,71	102 (28)	32,69	84	26,92	81	25,96
radičevci	473.733	21,76	70	22,44	64	20,19	61 (13)	19,55	71	22,76	68	21,79
demokrati	400.342	18,39	51	16,35	63	19,87	57 (8)	18,27	60	19,23	58	18,59
zemljoradniki	153.579	7,05	10	3,21	21	6,62	19 (1)	6,09	23	7,37	23	7,37
muslimani	112.228	5,16	18	5,77	15	4,73	15 (3)	4,81	16	5,13	16	5,13
slov. klerikalci	107.976	4,96	21	6,73	19	5,99	16 (4)	5,13	16	5,13	15	4,81
Džemijet	71.453	3,28	14	4,49	14	4,42	12 (4)	3,85	10	3,21	10	3,21
Nemci	43.415	1,99	8	2,56	7	2,21	7 (1)	2,24	6	1,92	6	1,92
socialdemokrati	42.180	1,94	2	0,64	5	1,58	5	1,60	6	1,92	6	1,92
komunisti	31.921	1,47	—	—	2	0,63	2	0,64	5	1,60	5	1,60
Hrv. pučka stranka	18.402	0,85	—	—	2	0,63	2	0,64	2	0,64	3	0,96
republikanci	17.480	0,80	—	—	2	0,63	1	0,32	2	0,64	3	0,96
Trumbić	16.209	0,74	2	0,64	2	0,63	1	0,32	2	0,64	3	0,96
srbski nacionalisti	15.236	0,70	1	0,32	1	0,32	1	0,32	2	0,64	3	0,96
Nezav. radikali	13.742	0,63	—	—	1	0,32	2	0,32	2	0,64	2	0,64
Bunjevci	12.793	0,59	3	0,96	2	0,63	2	0,64	1	0,32	2	0,64
slov. kmetijski muslimanski	11.023	0,51	1	0,32	1	0,32	2	0,64	1	0,32	1	0,32
nacionalisti (JMNO)	10.266	0,47	—	—	1	0,32	1	0,32	1	0,32	1	0,32
črnogorski federalisti	8.561	0,39	2	0,64	2	0,63	2	0,64	1	0,32	1	0,32
Romuni	7.070	0,32	1	0,32	1	0,32	1	0,32	1	0,32	1	0,32
frankovci	6.469	0,30	—	—	—	—	1	0,32	—	—	—	—
Jugoslov. zajednica	5.527	0,25	—	—	—	—	1	0,32	—	—	1	0,32
Hrv. težačka stranka	5.468	0,25	—	—	1	0,32	—	—	—	—	1	0,32
narodni socialisti	3.901	0,18	—	—	—	—	—	—	—	—	1	0,32
			312	100	317	100	312 (62)	100	312	100	312	100

* Število glasov in mandatov disidentskih list je prišteveto k uradnim listam.

	Glasov	A	B	C	D	E
velike stranke	66 %	229	218	220	215	207
srednje stranke	20 %	63	69	62	65	64
male stranke	14 %	20	30	30	32	41
		312	317	312	312	312

VI

Že v prvem delu smo govorili o razmerju med enim poslancem in številom prebivalcev. Rekli smo že, da sta bili leta 1920 in 1923 razmerji 1:30000 in 1:40000. Spremenjeno razmerje je leta 1923 pripeljalo v parlament 107 poslancev manj. Sprememba razmerja je bil ukrep proti šibkejšim strankam, saj je bilo v okrožju na voljo manj poslancev. Zanimiva sta tudi ostanka, ki sta omogočala dobiti dodatni mandat. Pri razmerju 1:30000 je bil zahtevan ostanek 17.000, ko je bilo razmerje 1:40000, pa je bil zahtevan ostanek 25.000. V prvem primeru je bilo to 56,66 % osnovnega števila, v drugem primeru pa 62,50 % osnovnega števila. Torej je bil leta 1923 pogoj zahtevnejši. Kakšen je bil vpliv teh razmerij na volilne rezultate, na moč posameznih strank? Poglejmo si to na podlagi izidov volitev leta 1923. Ob razmerju 1:40000 je imela skupščina 312 poslancev, velike tri stranke pa so ob 66 % glasov dobile 73 % poslancev. Ob razmerju 1:30000 bi imela skupščina 429 poslancev, velike stranke pa 71 % poslancev. Ob razmerju 1:20000 pa bi imela skupščina 631 poslancev, velike tri stranke pa 70,5 % poslancev.¹¹ V parlamentu bi bilo zastopanih 22 strank, ob razmerju 1:30000 bi jih bilo 18, ob razmerju 1:40000 pa jih je bilo le 15.

Prvi popis prebivalstva v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev je bil 31. 1. 1921. Tudi če bi bil nekaj mesecev prej, bi ne mogli tako hitro upoštevati njegovih rezultatov. Tako so bili za volitve leta 1920 merodajni rezultati popisa leta 1910. Rezultati popisa iz 1910 pa so veljali tudi za volitve leta 1923, kar je pomenilo favoriziranje posameznih pokrajin. Če bi bil za volitve 1923 temelj za določanje števila poslancev popis iz leta 1921, bi imela skupščina namesto 312 samo 289 poslancev, torej 23 manj. V Sloveniji ne bi bilo sprememb, Hrvatska-Slavonija in Vojvodina bi imeli po enega poslanca manj, Dalmacija, Črna gora in Bosna po dva manj, Kosovo s Sandžakom in Makedonija po tri manj, Srbija pa kar devet manj. V celem bi bilo na ozemlju bivše Avstro-Ogrske 6 mandatov manj, na ozemlju Srbije in Črne gore po balkanskih vojnah pa 17. Upoštevanje popisa iz leta 1921 bi zato najbolj prizadelo radikalno stranko, ki bi izgubila kar 13 mandatov.

V naši razpravi smo pokazali, kako se spreminjajo rezultati, če spreminjamo posamezne določbe volilne zakonodaje. Najverjetneje so si vprašanje vpliva volilne zakonodaje na rezultate volitev zastavljale vse stranke. Nato pa je vsaka zagovarjala tisto, kar bi ji najbolj ustrezalo.

Summary

THE INFLUENCE OF ELECTORAL LEGISLATION ON THE RESULTS OF ELECTIONS INTO THE NATIONAL PARLIAMENT IN 1920 AND 1923

Bojan Balkovec

Two electoral acts were in value for the elections in 1920 and 1923. The main elements affecting the results of elections are: the right to vote, the relation between the number of residents to one Member of Parliament, the largeness of the constituency and as the most important, the manner of distribution of mandates. Some ele-

¹¹ Stenografske beleške V, str. 27 ss (razprava o 5. členu). Pri razmerju 1:20000 smo računali kot ostanek za dodatni mandat 12.000 (60 %).

ments were identical in the two legislations, some were changed. Identical were the constituencies and the right to vote. In both cases women did not have the right to vote while the age-limit for men was 21. The difference was only in the passive right to vote where the age-limit demand of 25 years in the first legislation was raised to 30 years in the second.

We did not establish the influence of the right to vote on the results of the elections. It is pointless to ascertain to whom would the women and men who did not participate in elections have given their votes. Thus our basis were votes which individual parties actually achieved.

Different were the manners of distributing mandates and the relation between the number of residents to one mandate. In 1920 the mandates were distributed by Hare system, in 1923 by d'Hondt. Both manners had limiting factors. In 1920 the mandates were divided into ordinary and qualified (4 ordinary and 1 qualified) and distributed separately. In 1923 they first calculated the eliminating quotient so that they divided the number of given votes in a county with the number of mandates increased for one. The parties which did not obtain the quotient did not participate in distribution of mandates. The relation in 1920 was one mandate on 30.000 inhabitants, on the rest 17.000 one additional. In 1923 the relation was 1:40000 the demanded left-over 25.000.

The precedencies of the parties leading at the election results into the constituent assembly reduce, when we alter the qualified mandates into ordinary. Beside this a mistake of the State Committee went to the benefit of the stronger parties. The State Committee divided the number of Members of Parliament with 4 instead of 5. Thus there were in the whole state 88 qualified mandates; regularly there should be 68. This mistake caused many other. In both cases 22 parties gained mandates. Due to the mentioned mistake there were differences within 10 parties. The change of qualified mandates into ordinary does not increase the number of parties with mandates. Changes in number of mandates are in 15 of 22 parties.

The altered relation between one Member of Parliament and the number of residents in 1923 reduced the number of Members of Parliament. D'Hondt system strictly distinguished parties with mandates from those with out. Hare system enabled the parties which did not achieve the quotient to participate at least in the second round of distributing mandates. The mentioned strictness of d'Hondt system was in 1923 emphasised by the predominance of individual parties in the constituencies. A great advantage in number of votes gave a greater advantage in number of mandates. Thus the number of parties with mandates reduced. The difference between d'Hondt and Hare system in 1923 enormous. D'Hondt system gave mandates to 15 parties, Hare to 22.

The relation between one mandate and number of residents is one of the most significant factors that influence the results of elections. The interests of individual parties differed. Some were for a greater proportion, which meant fewer Members of Parliament, and other for a smaller proportion thus for more Members of Parliament. Those in favour for a smaller number of MPs argued their stand as a term for a strong parliament which will be able to take decisions. Those in favour for a greater number of MPs argued it with a want to present the political minority and with hope to reduce the predominance of the leading parties in the parliament.

The number of residents in 1920 and 1923 was ascertained on basis of the register of population from 1910. In 1923 they could have used the results of the register of population from 31. January 1921. Had they done so there would consequently be 23 MPs less elected in the whole state. In the ex-parts of Austria-Hungary there would be 6 MPs less, in Serbia and Montenegro within after Balkan wars borders 17 less. The National Radical Party and the Democratic party would experience the major consequences.

KRONIKA

Casopis za slovensko krajevno zgodovino

Sekcija za krajevno zgodovino Zveze zgodovinskih društev Slovenije že vse od leta 1953 izdaja svoje glasilo — »Kroniko«. Revija je ilustrirana in poleg poljudno-znanstvenih prispevkov iz slovenske krajeve zgodovine pogosto objavlja tudi razprave in članke, ki po svoji problematiki presegajo ozke lokalne okvire. »Kronika« ima namen popularizirati zgodovino in zato poroča o delu zgodovinskih ustanov in objavlja ocene novih knjig, pomembnih za slovensko zgodovinopisje.

»Kroniko« lahko naročite na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I. Po izredno ugodnih cenah so na razpolago tudi večinoma vsi starejši letniki revije.

V seriji »Knjižnica Kronike« so doslej izšle naslednje publikacije:

- Milko Kos, SREDNJEVEŠKA LJUBLJANA, topografski opis mesta in okolice (1955), 96 strani.
- Igor Vrišer, RAZVOJ PREBIVALSTVA NA OBMOČJU LJUBLJANE (1956), 72 strani.
- Vlado Valenčič, SLADKORNA INDUSTRIJA V LJUBLJANI (1957), 68 strani.
- Sergij Vilfan — Josip Černivec, ZGODOVINA LJUBLJANSKE MESTNE HIŠE (1958), 128 strani.
- Peter Vodopivec, LUKA KNAFELJ IN ŠTIPENDISTI NJEGOVE USTANOVE (1971), 104 strani.